
Симеон А. Симеонов/S. Simeonov

ДИМО КЪОРЧЕВ ЗА БЪЛГАРСКАТА ПЕРСПЕКТИВА
СЛЕД АКТА НА НЕЗАВИСИМОСТТА ОТ 22.09.1908 г.

*Dimo Kyorchev on the Bulgarian Perspective after the
Independence Act of 22. 09. 1908*

The article is concerned with the problems of the Bulgarian foreign policy perspective after the Independence Act. This topic has been elaborated on by the renowned scholar and politician Dimo Kyorchev. Based on his analytical texts, an attempt has been made to point out and explain the authentic philosophy when coming to the essence of the drama, known in the Bulgarian history as the National Re-Union Struggle.

В едно свое писмо Симеон Радев рисува навярно най-точния характерологичен портрет на Димо Къорчев. Той го определя като лирик по природа, философ по наклонност на мисълта, надарен с рядка интуиция, с установени интереси във всички посоки. “Човек с толкова универсални интереси аз не знам между съвременниците ми в България, пише авторът на “Строителите”. Може би Пенчо Славейков, но аз не го познавах добре. Но което у Пенчо бе разум, у Димо бе вдъхновение. У никого не е имало – в това съм уверен – тая сочност на духа, както у Дима”¹.

Парадоксален е фактът, че признатият летописец на следосвобожденска България откроява с такава убеденост контурите на една очевидно заслужила личност, която столетие по-късно е почти неизвестна на българската общественост. Парадоксът произлиза не толкова от идеологическата завеса, която за няколко десетилетия скри и изпрати в забвение фигури като Димо Къорчев, колкото от обстоятелството, че близо 20 години след онези 45, българската мислеща аудитория остава изключително пестелива в интереса си към тях².

Политик в литературата и литератор в политиката, Д. Къорчев завещава един мащабен диапазон от неизследвани полета, видими в неговите литературно-критически, философски, политически и публицистични текстове. За родната историографска традиция биха представлявали интерес многобройните му

анализи по вътрешно и външнополитическите проблеми на България, Балканите и Европа през първите десетилетия на ХХ в. Фокусът върху тях би допринесъл да се обогати арсеналът от ракурси и изследователски ниши, чието разработване би обновило и задълбочило разбиранията по не малко въпроси от значим порядък.

Стогодишнината от обявяването на българската независимост (22.09.1908 г.) е достатъчно сериозен повод да се потърси у Димо Кьорчев автентичния свидетел на едно драматично време, да се мотивира аналитичен поглед, който в по-голяма степен би отстоявал близостта с натурила, защитен в написаното от него – по правило задълбочено, често крайно като позиция, но винаги честно.

През 1917 г. Д. Кьорчев публикува студията “Политика и съюзи” в обем от 103 с., която, преиздадена през 1994 г. в сборник с други негови съчинения, е представена като “Анализ на международното положение в Европа след обявяването на нашата независимост и анексионната криза в Австрия”³. В началните страници на този текст авторът проследява с коментар събитията около Търновския акт и санкционирането му от европейските сили, стигайки до следната обобщаваща теза:

“България се отдръпна от своето изолирано положение и влезе в пътя на една политика, която от този момент даваше всички изгоди за голямата европейска групировка в Ориента (Антантата – С. С.) и никакви перспективи за постигане на националните ни задачи (курсив – Д. К.)”⁴.

Връщайки се към анализа на Д. Кьорчев по повод Акта на независимостта, можем да видим добре открито и тенденцията, която отвежда към горното заключение. Тя е представена чрез съответната събитийна верига, но се внушава и като отвъдтекстов лайтмотив с пределно изчистен онтологичен императив: упорството на София да решава въпроса, свързан с Независимостта автономно, по силата на собствени критерии и средства, в действителност е проблем, който трасира отношението на Антантата към България като тип политика *не единствено в текущата криза, но и в перспектива*. Същественият акцент в това отношение е *абсолютното и очевидно трайно неутрализиране* на българската амбиция да мотивира действията си като защита на кауза с най-висока морална стойност, визирайки националното единство и достойнство.

Няколко са аспектите, по линия на които Д. Кьорчев аргументира този подход в поведението на силите от Съглашението. Преди всичко това е демонстративното незачитане на настроенята, владеещи в момента масовото българско съзнание. Авторът отбелязва, че когато на руския външен министър Александър Изволски е съобщено за силната възбуда на общественото мнение в страната по въпроса за Независимостта, той сърдито отговаря, че “у вас общественото мнение не може да има и че ние трябва съвместно със Сърбия да действаме по въпроса за нарушението на Берлинския договор с анексията”⁵. Освен със Сърбия, Кьорчев акцентува върху натиска на Лондон и Петербург България да търси сближение

и с Турция, т.е. с абсолютните (по дефиниция) опоненти на българската национална кауза. В тази връзка се подчертава и неизменното negliжиране на българската заинтересованост в Македония, оспорвана с тезата, че това е европейски а не българо-турски въпрос. Заплахата, от страна на съглашенските сили, да мобилизират целите Балкани срещу България, ако последната се реши на атака в посока Югоизток, доразвива решителния анонс в горната теза. За да се стигне, обратно на това, до публично афишираната подкрепа на Антантата за Сърбия в антиавстрийски план (с оглед анексията на Босна и Херцеговина от 23.09.1908 г.), при което целите на Белград се представят едва ли не като единствено морални и, съответно, предпоставящи задължението на София да им засвидетелства своята подкрепа⁶.

Без съмнение, Димо Кърчев разглежда положението като *безизходно*, доколкото с приемането от страна на българското правителство на руското предложение за ликвидиране на финансовите въпроси по признаването на Независимостта, се слага край на “самостоятелното поведение”, следвано от България. Нещо повече, “внезапното приближаване до Сърбия” и дори вероятността да се сключи съюз с нея, както и необходимостта да “заживеем в най-приятелски отношения с Турция” влизат в антагонистичен сблъсък със схващането, заложено в основата на националната външнополитическа доктрина на българите веднага след Освобождението, схващане, в чието ядро блести максимата за *безкомпромисния характер на идеала*, наречен Санстефанска България.

В тази връзка се налага уточнението, че Д. Кърчев пише студията през 1917 г. с ясен антируски и антиантантовски уклон, за да напомни на някои колебаещи се среди в съюзнически Берлин, кое, в последна сметка въввлече България на страната на Централните сили в Голямата война – а именно безкомпромисният характер на преследвания идеал. Стремещът на автора е във финалната фаза на конфликта той да бъде подкрепен от съюзниците *само и единствено като такъв*.

Демонстрираната от Д. Кърчев нагласа с основание дава повод на историка да потърси все пак мотивите за тази безкомпромисност; да уточни обективни ли са те и, съответно, каква алтернатива се крие зад тях. В българската историография вече се налага тезата, че Санстефанска България в действителност е манипулативен проект, който цели установяването на трайно руско влияние в новата славянска държава. Петербург постига това като прикрива пред българската общественост истината, че договорът е предварителен и, с оглед на вече поетите пред европейските сили ангажименти, подлежи на ревизия⁷.

Наред с това, като дело на царската дипломатия, този проект е *привнесен отвън* и поначало приема статута на едно *компромисно* построение, изключвайки *argiōi*, в услуга на руския великодържавен интерес, значителни български етнически територии като цяла Северна Добруджа и някои райони от Нишко⁸. Така, осакатен в зародиш, проектът Санстефанска България се конституира, образно

казано, не иначе, а като “идеал с патерица”. Разбира се, ролята на “патерицата” аксиоматично е предназначена за Освободителката, което от само себе си предполага компромисния характер и на *постигането на този идеал в перспектива*, доколкото неизменно ще бъде обвързван със задоволяването на определени руски интереси в Ориента.

Идеалът Санстефанска България се приема от българската нация и нейната историография като политически компактна цялост и по причина на това, че границите ѝ *почти* съвпадат с тези на учредената през 1870 г. Българска екзархия. Подобна постановка също се нуждае от сериозно преразглеждане с оглед на едно съществено обстоятелство: религиозната общност по принцип има *анклавен* характер и, в този смисъл, нейното легитимиране преследва (като тип политика, демонстрирана през 1870 г. и от султан Абдул Азис) по-скоро удобството на търсения мулти-етно-културен интегритет. Примерът с това, че Фермана от 1870 г. чертае границите на Българската екзархия с прилежащите ѝ (само) православни анклави (по правило гръцки, обхващащи градове като Варна, Пловдив, Станимака, почти цялото черноморско крайбрежие, десетки села и дори манастири, вкл. Бачковския), които остават под чужда юрисдикция⁹, оспорва дълбоко постановката за *подразбиращото се съответствие* между етно-религиозни и етно-политически граници. На това основание амбицията да се наслагват механично вторите върху първите никога не би имала достъп до разбирането, че разполага с моралните аргументи на справедлива кауза. Напротив, тя винаги би се нуждала от *аргументите на силата или на компромисната политика*, след като националното обединение неизбежно приема адекватния характер и на териториално разширение за чужда сметка.

При управлението на Стефан Стамболов (1887–1894) София успява да еманципира националния идеал от опеката на Петербург. На тази база безкомпромисният му характер като че ли не се нуждае от алтернатива, при положение, че изтласкването на Русия от България осигурява шанс за последната да бъде разглеждана като надежден център за изграждане на балканска междудържавна конфигурация с блокиращи функции спрямо намеренията на Северната империя¹⁰. Ето защо Стамболов не толерира революционната методика в Македония, а предпочита за работа в това направление активната политика спрямо Високата порта и осигуряването на европейска подкрепа. Провалът на италианската дипломация в опита ѝ през 1888 г. да провокира чрез българите въстание в Македония, за да си осигури повод за намеса и достъп до Западните Балкани (Албания), подчертава тази политика на българския премиер¹¹. Въздържането, от друга страна, на силите от антируската група да признаят, по повод на италианските компликации, българското княжество като единствен титуляр в Македония и, съответно, да му отредят ролята на абсолютен коз срещу политиката на Русия в региона, директно лишава от перспектива домогванията на Стамболов. Това обстоятелство резонно запазва и занаяпред проекта Санстефанска България

в обсега на царската балканска политика, но вече в негативната за българите тенденция на възстановяващото се руско влияние в Белград и Букурещ¹².

В тази връзка не е изненада, че още в края на XIX и началото на XX в. “патерицата” възвръща своите определящи позиции при осмислянето на идеала, при това не иначе, а като ясен и настойчив израз на *българската политическа воля*. Коего идва да подсказже, че начинът, по който Русия финализира българския аспект на кризата от 1908–1909 г., финансирайки софийския кабинет, просто потвърждава една обективна даденост. Оттук нататък решаването на “българските национални задачи”, както ги определя Д. Кьорчев, би могло да се осъществи единствено в реалната и априорно присъща на “проекта Сан Стефано” алтернатива на компромиса, т.е. в подчинение на руските, респективно съглашенските имперски начертания

Така или иначе, драматичните обстоятелства, свързани с подготовката, провеждането и последиците от Балканските войни, доразвиват позицията на Д. Кьорчев и той откликва на разбирането за силата на обективния критерий, който по необходимост обвързва българската перспектива с тази на съседните нации и техните амбиции. Това обаче откриваме в разработка с насоченост, твърде различна и отдалечена от целите, заложили в цитираната по-горе студия. Става въпрос за текст, титулуван като Доклад на Парламентарната изпитателна комисия за анкетиране кабинетите на Иван Евстратиев Гешов и д-р Стоян Данев по цялото им управление – включително подготовката и водене на войната (назначена с решение на XVII Обикновено народно събрание в първата му извънредна сесия в заседанието на 10 май 1914 г.)¹³. Димо Кьорчев е определен за докладчик и рекапитулацията, която той прави на основата на огромния документален материал (над 1000 с.) става достояние на депутатите на 20 май 1918 г. Именно този текст се превръща във внушително потвърждение на таланта у Кьорчев да прозре и във “философията на компромиса” – сама по себе си позитивна, но при далеч по-рационално формулиране и отстояване на отговорността, свързана с обезпечаването на всеки един от сегментите в полето на договорната политика.

Редно е да се припомни, че кабинетите на Гешов и д-р Данев са тези, които ориентират и задържат българското дипломатическо поведение в обективната тенденция на задължителните споразумения със съседите. В тази им ориентация техните действия *не търпят критика* и ако в българската историческа наука с основание се подлагат на изобличителна аргументация, то тя в най-малка степен би следвало да се обвързва с факта, че именно те скъсват с концепцията за неделимостта на Македония, отстоявана твърдо до този момент. Обективният подход би бил по-добре защитен, ако критичната линия в случая се концентрира изключително върху начина по който се постигат (или не се постигат) споменатите споразумения, и още повече върху онези параметри в провежданата политика, с които се контролират и отстояват те в текущ порядък.

Точно в това отношение Д. Кьорчев напипва вярната посока като в анализа си оспорва липсата на политически договори с Гърция и Румъния, безкритичното

и наивно предоверяване в Русия и най-вече липсата на политическа воля да се съблюдават стриктно постигнатите вече със Сърбия договорености. Иначе казано, Кьорчев откроява отсъствието или недостатъчността в редица задължителни детайли, които биха помогнали на българските управляващи кабинети в защитата на националните интереси пред силите в хода на Балканската война и след нея¹⁴.

Влизането на България в Световната война с ангажимента ѝ към централноевропейските империи отново като че ли неутрализира от само себе си компромисния характер на националния идеал. Може би поради обстоятелството, че в този конфликт българското царство противостои на Русия, Санстефанския проект изглежда така постижим. Мотивите обаче, които подтикват Д. Кьорчев да публикува през 1917 г. пространния си анализ напомнят за необходимостта, една национална амбиция да се разглежда винаги в оптимален баланс с изискванията на онези сили, от които се очаква тя да бъде санкционирана.

Не случайно още в началото на текста авторът подчертава: “ако подирим връзката между сегашното ни политическо положение като съюзници на Централния съюз и оная политика, която имаше царството ни преди девет години при обявяване на независимостта ни, ще видим, че тогавашната политическа роля на България и сегашното ѝ самоопределение в конфликта на Великите сили са моменти от една еволюция, създадена *от общото международно положение на Европа след Берлинския конгрес, една еволюция, която бе напълно зависима от групирането на Силите в две враждебни коалиции след този конгрес и която, в своите общи черти, вървя изключително в един и същ исторически път* (курсив – С.С.)”¹⁵.

В действителност, схващането за безкомпромисния характер на българския външнополитически идеал тук е абсолютно обезсилено, което превръща в мит и търсената възможност да се отстоява “собствено” (в смисъла на независимо) поведение. Този извод само потвърждава тезата, че автентичната философия в разбирането на драмата, наречена национално обединение, не би могла да се третира като истинна извън изискването за обвързване с компромиса и договорната политика. Разгръщането на българската перспектива след 22.09.1908 г. въвлече българските държавни мъже в тази насока на позитивност в действието, без обаче те да успеят да я защитят и гарантират с необходимата висота на отговорността пред националните задачи.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Билярски, Ц.** Из кореспонденцията на Симеон Радев. – Известия на държавните архиви, 1989, № 57, 103–105.

² **Кьорчев, Д.** Време на надежди и катастрофи (1905–1919). Дневници и политически студии. – С., Български писател, 1994; **Димо Кьорчев.** Био-библиография. В. Търново, Унив.

изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2004; Димо Кърчев. Между литературата и политиката. Изследвания. Архив. Оценки. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2005.

³ **Кърчев, Д.** Време на надежди и катастрофи, 71–141.

⁴ Пак там, 83.

⁵ Пак там, 76.

⁶ Пак там, 72–82.

⁷ **Косев, К.** Източният въпрос в политиката на А. М. Горчаков. – Исторически преглед, 2004, № 5–6, 94–95.

⁸ **Плетньов, Г. И. Стоянов.** Планове и програми в националноосвободителното движение през Възраждането (Сборник документи). В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 1994, 183–184.

⁹ Пак там, 28–29.

¹⁰ **Guida, F., A. Pitassio, R. Tolomeo.** Nascita di uno Stato balcanico (La Bulgaria di Alessandro di Battenberg nella corrispondenza diplomatica italiana 1879–1886). Napoli, 1988, 482–484, de Sonnaz a di Robilant, Sofia, 28 giugno 1886. Документът свидетелства за разговор между Стефан Стамболов, председател на Народното събрание, и италианския генерален консул Жерве де Сонац, в който българският политик между другото отбелязва: “...Но ако по-нататък тези наши надежди станат действителност, ако към вече обединените 3 млн. българи успеем да приобщим българите от Македония, т.е. превръщайки се в държава от 4 или 5 млн., тогава ще направим една конфедерация с нашите съседи румъни, които вече са ни приятели, със сърбите, които ще побързат да установят добри отношения с нас. Тази балканска конфедерация от три балкански християнски и конституционни държави ще представя една сила от близо 13 млн. и, подкрепена от европейските либерални държави, ще бъде в състояние да запази своята свобода и независимост срещу всяка голяма държава, включително Русия или Турция”.

¹¹ **Симеонов, С.** Италия и българската криза 1885–1888. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2008, 202–223.

¹² Пак там, 213; **Мишев, Р.** Австро-Унгария и България 1879–1894. Политически отношения. С., 1988, 222.

¹³ **Кърчев, Д.** Време на надежди и катастрофи, 141–197.

¹⁴ **Симеонов, С.** Националното обединение в политическите текстове на Димо Кърчев (1909–1919). – В: Димо Кърчев. Между литературата и политиката, 109–120.

¹⁵ **Кърчев, Д.** Време на надежди и катастрофи, 72.